

Nyerges Tímea¹

A közös haderő helye a brexit utáni 2021–2027-es költségvetésben

The Role of the Joint Army in the Long-term EU Budget for 2021–2027 after Brexit

Absztrakt

2018. június 13-án az Európai Bizottság javaslatot tett az Európai Védelmi Alap (EDF)² létrehozására, amely kerettervezetet az Európai Védelmi Cselekvési Terv (European Defence Action Plan, EDAP)³ részeként jelentettek be. A javaslattétel háttérében a tagállamok védelmi kiadásainak 2015. évi rekordalacsony szintje (a GDP 1,4%-ára csökkentek), valamint az egy évtizede tartó, évi 2 milliárd euróra becsült védelmi célú tagállami ráfordítások elmaradásának felismerése állt, annak tükrében, hogy mindeközben az Egyesült Államok, Kína és Oroszország ambíciózusan tovább fejlesztették védelmi képességeiket.⁴ 2017 júniusában az EDF létrehozásának javaslatát elfogadták,⁵ ezzel pedig előzmények nélküli, új programként megjelent a 2021–2027 közötti időszakra szóló hosszú távú uniós költségvetésben. Az Európai Unió többéves pénzügyi keretére (MFF)⁶ vonatkozó végleges döntés elfogadásáig a tárgyalási javaslatok alapján arra lehet következtetni, hogy a kibontakozó új fegyverkezési versenyben az Unió – az ambíciózusan tervezett védelmi kiadásainak közel megfelelésével – már nem kíván részt venni.

Kulcsszavak: védelemgazdaság, Európai Védelmi Alap, MFF-tárgyalás

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: nyerges.timea@hallg.uni-nke.hu

² EDF: *European Defence Fund*.

³ EDAP: *European Defence Action Plan*.

⁴ Az Egyesült Államok az uniós védelmi kiadásainak kétszeresét fordította védelemre 2015-ben, Kína pedig egy évtized alatt mintegy 150%-kal növelte meg védelmi költségvetését, míg Oroszország GDP-jének 5,4%-át védelmi kiadások tették ki 2015-ben.

⁵ European Commission: *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Launching the European Defence Fund*. COM(2017) 295 végleges (2017. június 7.).

⁶ MFF: *Multiannual Financial Framework*.

Abstract

The European Committee promoted a suggestion on 30 November 2016 for the foundation of the European Defence Fund (EDF) as a part of the European Defence Action Plan (EDAP). The reason for the new proposal was the hitherto measured lowest defence expense level of the Member States in 2015 (GDP 1.4%) as well as the recognition of the hiatus of the estimated sum of 13 billion EUR being invested for a decade in defence purposes in reflection to the fact that both the USA, Russia and China have been ambitiously improving their defence capacities in the meantime. In June 2017, the bill for the establishment of the European Defence Fund found acceptance. As a result, the program appears without precedent in the budget of the interval between 2021 and 2027. Until the final decision of the Multiannual Financial Framework (MFF), the conclusion applies that the Union no longer wishes to take part in the unfolding new arms race and has therefore downplayed its ambitious plans.

Keywords: *defence economy, European Defence Fund, MFF negotiation*

1. Út a közös európai védelem finanszírozásáig

A 21. századi strukturális átalakulások motorja a relokáció hatása,⁷ ami a fejlődőnek – avagy a 20. században még leszakadónak – mondott harmadik világ országai közül számosnak új lehetőséget biztosított a jövedelmi és technológiai felzárkózáshoz. Ezeket a folyamatokat a technológiaváltási hullámok katalizálták, olyannyira felgyorsítva ezzel a világban a jövedelemtermelési lehetőségek újraosztását, a gazdasági hatalom addig ismert struktúráját, hogy a kétpólusú világtrend összeomlásával a Szovjetunió megszűnését követő évtizedben már az Amerikai Egyesült Államok hatalma sem volt annyira egyértelmű, mint korábban. Az egyre inkább többpólusú⁸ rendszer⁹ példája – vagy inkább pólus nélküli¹⁰ világe –,¹¹ hogy a G8-ak helyett 2008-tól már a G20-ak körében tárgyalják meg a főbb nemzetközi problémákat. A multipolaritással párhuzamosan a világtrend is multilaterális megoldások irányába mozdult el, így a nemzetközi gazdaságdiplomáciai és biztonságpolitikai kérdések is több állam közös tárgyalása útján rendeződnek már a 21. században. A multilaterális világkormányzás¹² elsősorban olyan országok feletti ügyek kezelésében jelentkezik, amelyek globálisan megoldandó problémákra, mint a nemzetközi biztonság megőrzése, a háborúk terjedésének megelőzése, a nemzetközi terrorizmus, a nemzetközi válságok megelőzése,

⁷ A feldolgozóipar és a termeléshez kapcsolódó szolgáltatások a fejlett országokból az olcsó munkaerőt kínáló fejlődők felé áramlása.

⁸ Megan Dee: *The European Union in a Multipolar World. World Trade, Global Governance and the Case of the WTO*. New York, Palgrave MacMillan, 2015. 12.

⁹ John G. Ikenberry: The Rise of China and the Future of the West. Can Liberal System Survive? *Foreign Affairs*, (2008), 1. 26–38.

¹⁰ Mario Telò: *Globalisation, Multilateralism, Europe. Towards a Better Global Governance?* Surrey, Ashgate, 2013. 84.

¹¹ Richard N. Haass: The Age of Nonpolarity. What Will Follow U.S. Dominance? *Foreign Affairs*, (2008), 5. 12–25.

¹² A *global governance* fogalma a gyakorlatban az érintett országok döntéshozatalba való bevonását, kormányközi, nemzetközi egyeztetéseket és koalíciókat jelent. Vö. Jan Wouters et al. (szerk.): *China, the European Union and The Restructuring of Global Governance*. Cheltenham, Edward Elgar, 2012. 62.

kezelése¹³ keresnek megoldást.¹⁴ A legfőbb rendezőelv, amelynek mentén a problémák kezelésére törekszik a világkormányzás – és amelyet a második világhégés után létrejött versengő világrend fő célkitűzéseként is hirdetett¹⁵ a 20. században –, a békés együttműködés fenntartása és ezen keresztül a gazdasági kapcsolatok elmélyítése, amelynek célja a szabad kereskedelmen és szabad tőkeáramláson keresztül minél inkább érdekelttőbbé tenni az államokat a gazdasági kapcsolatok fenntartásában a háborús konfliktusok választása helyett.

Az európai integráció intézményesülése révén létrejött államszerű¹⁶ magatartást tanúsító nemzetközi gazdasági szervezet, az Európai Unió 2012-ben megkapta a Nobel-békedíjat, amiért előmozdította Európában a békét, a megbékélést, a demokráciát és az emberi jogokat. 2017-re az Európai Bizottság a megváltozott geopolitikai helyzetre reagálva mégis úgy ítélte meg, hogy az Uniónak nemzetközi biztonsági szervezetté is szükségesé válnia.

2. A közös haderő és hadiipar fejlesztésének gazdasági megalapozása a 2021–2027-es költségvetésben

A 27 országot tömörítő, egységes piacot működtető Európai Unió gazdasági nagyhatalom. A megváltozott geopolitikai helyzetre, valamint az Egyesült Államok, Kína és Oroszország ambiciózus hadikiadási növekedési ütemétől jócskán leszakadó¹⁷ európai közösség védelmi képességeinek hanyatlására reagálva, az Uniónak fokozatosan nemzetközi biztonsági szervezetté is kellett válnia. Ezért 2017-ben az Európai Bizottság akkori elnöke az – a tagállami szuverenitás legfontosabb pillérei közé tartozó – önálló védelempolitikát uniós felelősségként hirdette meg, és fedezetére létrehozta az Európai Védelmi Alapot,¹⁸ amely így előzmények nélküli, új programként jelent meg a 2021–2027 közötti időszak költségvetésében, akkor még évi 3,47 milliárd eurós forrással.¹⁹ Nehézségek, kezdeti szkepticizmus jellemezték a 2003-ban megalapított European Defence Agency működőképességét, amelyet a képességekkel kapcsolatos kérdések kezelése céljából hívtak életre, és amelynek – az Európai Védelmi Alappal ellentétben – a védelmi projektekhez nyújtott közösségi finanszírozás odaítélésére nem volt lehetősége. Különösen nehéz helyzetet jelentett az ügynökség céljainak megvalósíthatósága tekintetében az a körülmény is, hogy a gazdasági válság éveiben számos európai tagállam egészen a 2021–2027-es költségvetés újításainak megjelenéséig

¹³ Európai Tanács – Az Európai Unió Tanácsa: *Jelentés az európai biztonsági stratégia végrehajtásáról. A biztonság megteremtése a változó világban*. Brüsszel, (2008. december 11.). S407/08.

¹⁴ Resperger István – Kiss Álmos Péter – Somkuti Bálint: *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban: kis háborúk nagy hatással*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2013. 120–123.

¹⁵ Paul A. Samuelson – William D. Nordhaus: *Közgazdaságtan*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2012. 264.

¹⁶ Nicolas Jabko – Craig Parsons (szerk.): *The State of the European Union*. Oxford, Oxford University Press, 2005. 173.

¹⁷ Az uniós tagállamok védelmi kiadásainak 2015. évi rekordalacsony szintje a GDP 1,4%-ára csökkent.

¹⁸ European Defence Fund, EDF. Lásd European Council – Council of the European Union: *Informal Meeting of Foreign Affairs Ministers (Gymnich)* (2016. február 5–6.).

¹⁹ A 2018. május 2-án kiadott COM *proposal* alapján a Heading 5 „Security and Defence” sorra allokált hétéves kötelezettségvállalási keret, 2018-as áron 24 323 millió euró volt (GNI 1,11%, főösszeg: 1 134 583 millió euró). Lásd European Parliament: *Annex to the Proposal for a Council Regulation Laying Down the Multiannual Financial Framework for the Years 2021 to 2027*. (2018). 1.

nem tudott saját költségvetésére, csak az európai fejlesztésekre támaszkodni – ezzel is hozzájárulva az európai védelmi ipar fejlesztéséhez –, szemben az amerikai lehetőségekkel, hiszen a tagállamok erősen függtek a NATO-kapacitásoktól.

Magyarország maximálisan elérhető védelmi célú kötelezettségvállalási részesedését a 2021–2027-es költségvetés eddig ismert támogatási rendszerének kautelái szerint – munkámból kifolyólag nemzetgazdasági szintű döntés-előkészítési modellszámítások alapján – a teljes időszakban elérhető maximális kötelezettségvállalási szinten 184,7 millió euróra becsültem,²⁰ ami GNI-arányos forrás tekintetében 0,02%-ot, egy főre jutó forrásként pedig 18,9 euró/fő-t jelentett. Összehasonlításokat végeztem a NATO- és EU-tagállamok védelmi kiadásainak feltérképezésére millió USD és GDP-részesedés alapján, hogy kimondhassam, Magyarországnak minden uniós forrásra szüksége van ahhoz, hogy katonai képességihiányát a koncentrált Zrínyi 2026 program keretébe illeszkedően mérsékelni legyen képes. Általánosan ugyanis megállapítható, hogy hazánk a NATO és az akkori EU28 vonatkozásában is az átlagtól jelentősen elmaradó, utolsó negyedbe tartozó a honvédelemre fordított kiadások nemzetközi összehasonlításában.

Mindamellet a NATO-tagországok átlagosan több mint négyszer annyit fordítanak honvédelemre, mint ahogy azt az Európai Unió országai teszik. Európán belül ez a NATO- és az akkor még EU28-tagországok közötti eltérés 2012 és 2016 viszonylatában egyelőre 3-4 százalékponttal mutatott eltérést a NATO-tagországok javára. Példával alátámasztva hangsúlyozni szeretnék egy másik, a kutatásom összehasonlításából származó szembetűnő eredményt is, teszem ezt azért, hogy minél inkább érzékeltessem az európai kontinens jelentős katonai képességihiányát: az ázsiai fegyverkezés értéke már 2012-ben meghaladta az európai NATO-tagországok védelmi költségvetéseinek összegét,²¹ ahol ezek a kiadások azonos évben vizsgálva nemhogy nőttek, hanem közel 1,63%-kal még csökkentek is. Annak ellenére állt be az európai védelmi képességek fejlesztésére fordított összegek csökkentése az európai NATO-tagországok esetében, hogy a 2012-es év rekordméretű kiadásai az ázsiai kontinensen az „arab tavasz” következményei voltak, ezen belül pedig a szíriai konfliktus továbbgyűrűzésének, valamint Kína fokozatos felemelkedésének és haditengerészeti képességei jelentős növekedésének hatásait tükrözték.²² Ez a csökkenési folyamat 2015–2016-ban megállt, majd 2017-ben a Stratégiai Tanulmányok Nemzetközi Intézete (International Institute for Strategic Studies, IISS) által a világ védelmi kapacitásairól és katonai egyensúlyi helyzetéről összeállított elemzése szerint (Military Balance, 2018) a NATO európai tagországai 2017-ben átlagosan 3,6%-kal tudták növelni védelmi kiadásaikat, ám ezek hátterében olyan jelenségek állnak, mint például Belgium és Portugália esete,

²⁰ A 2021–2027 közötti időszak H5 kötelezettségvállalási maximumszintje, 2018-as áron, Magyarország vonatkozásában. Ehhez a *research window* – kutatási ablak és a *capability window* – „kapacitási ablak” forrásainak Magyarország által elérhető részesedésével még nem növeltem meg az összeget a kézirat lezárásakor, ugyanis ezeknek a programoknak a finanszírozási szabályai még képlékenyek, és emiatt egyelőre versenykorlátozók. Németország, Franciaország, Olaszország, Spanyolország, Hollandia és Svédország kivételével ugyanis a többi tagállam nem fog tudni részesedni ezekből. De egyértelmű potenciál látható abban – és a Kormány törekvései is ebbe az irányba hatnak –, hogy Magyarország a védelmi iparát aktívalva sikerrel tud 2021-től az európai védelmi ipar beszállítójává is válni.

²¹ International Institute for Strategic Studies: *The Military Balance 2017*. Washington, 2017.

²² Etl Alex: *The Military Balance 2013. Nemzet és Biztonság*, 6. (2013), 1–2. 152–167.

ahol a teljes védelmi költségvetésnek több mint egyharmadát a katonai nyugdíjak kifizetésére számolták el 2016-ban.²³

Arról a fentiek belátása mellett az uniós külpolitika formálói körében is konszenzus van 2015 óta – a krími és kelet-ukrajnai válság következményeként –, hogy az Európai Uniónak aktívabb, cselekvőképesebb és koherensebb közös kül-, biztonság- és védelempolitikával kell rendelkeznie ahhoz, hogy hatékonyabban tudjon választ adni a 21. század kihívásaira.²⁴ A közös biztonság- és védelempolitika-projektet 2011-ben még a lengyel elnökség próbálta tartalommal megtölteni, de a kezdeményezés a brit ellenállás miatt elbukott, hiába állt be a katonai együttműködés erősítése és a hadiipari közös fejlesztések mögé Németország és Franciaország is. A brexit azonban korábban nem várt fordulatot hozhat a közös hadsereg felállításának realizálásában,²⁵ hiszen Ursula Von der Leyen, volt német védelmi miniszterként már akkor úgy fogalmazott, hogy a „német Bundeswehr is készen áll arra, hogy különleges helyzetekben más nemzet parancsnoksága alá helyezze csapatai egy részét”.²⁶ A 2019. december 5-én az Ursula Von der Leyen elnök által immáron vezetett Európai Bizottság első hónapjában született finn soros elnökségi javaslat egyelőre mérsékeltbb védelempolitikát képviselt, ami a számok nyelvére lefordítva azt jelentette, hogy a Juncker-féle politikához képest mintegy 40%-os mértékű csökkentésre került sor. A Heading 5 „Security and Defence” sorra addig allokált 2021–2027-es költségvetési forrás, így 24,323 milliárd euró helyett 2019-től 14,691 milliárd euróról folynak majd tovább a költségvetési tárgyalások,²⁷ 1,07%-os EU GNI összeg mellett, 2018-as áron. A brexit legalább 60 milliárd euró befizetés-csökkenést okozhatott,²⁸ továbbá a 2050-ig megvalósítandó klímacélok is befolyással lehetnek a politikailag is kritikus döntésre, amely új fegyverkezési versenyt nyithatna meg az európai hadiipar fejlesztésével. Az USA ugyanis kilépett az INF-szerződésből, így 2018 folyamán az évtizedek óta a fegyverek ellenőrzési sarokkövének számító paktum megszűnt, emiatt pedig attól tartanak, hogy a történelmi megállapodás összeomlása új fegyverkezési versenyhez vezethet az Egyesült Államok, Oroszország és Kína között, amelyben az Unió a védelmi kiadások közel lefelezésével egyértelműen nem kíván részt venni. A tömegpusztító fegyverek elterjedését az Európai Biztonsági Stratégia a terrorizmus után másodikként nevesíti a tagállamokat fenyegető új veszélyek megnevezésekor. A szerződés megszüntetésével pedig lehetőség nyílt arra, hogy az új fegyverek fejlesztésével és telepítésével a védelmi ipar is új lendülethez jusson a fegyverkezési verseny hozadékaként, amelyet gazdaságélénkítő hatásként²⁹ is értékeltem cikkemben.

Figyelemre méltó, hogy a jelenlegi uniós szabályozási rendszer mellett is vannak katonai és polgári felhasználásra egyaránt szakosodott és eredményesen működő

²³ Csuhaj V. Imre: A hadiipar mint gazdasági katalizátor? *Világgazdaság*, 2019. október 30.

²⁴ Krajnc Zoltán – Csengeri János (szerk.): *A hadtudomány és a hadviselés komplexitása a XXI. században*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2015. 11–21.

²⁵ Navracsics Tibor: Intézményi jövőképek a Brexit utáni időszakban. *Európai Tükör*, 20. (2017), 1. 15–16.

²⁶ Maïa de la Baume – David M. Herszenhorn: Merkel Joins Macron in Calling for EU Army to Complement NATO. *Politico*, 2018. november 13.

²⁷ European Council – Council of the European Union: Multiannual Financial Framework (MFF) 2021–2027. Negotiating Box with Figures (2019). 40–41.

²⁸ Alex Barker: The €60 Billion Brexit Bill: How to Disentangle Britain from the EU Budget. *Centre for European Reform*, 2017. február 6. 3–4.

²⁹ Szenes Zoltán: A védelemgazdaság helyzete Magyarországon. *Katonai Logisztika*, (2015), 2. 7–9.

hadiipari fejlesztések, mint például a Future Combat Aircraft System vagy a Main Ground Combat System,³⁰ amelyek a francia–német–spanyol hadiipari együttműködéshez köthetők, de még így is számos, a követelményrendszert és az exportszabályokat érintő kérdés egyelőre korlátja az európai védelmi ipar fejlődésének.³¹ Az Európai Unióban az importtal kapcsolatban alapvető szabály a behozatal szabadsága – eltekintve a gazdasági szankciók alkalmazásának eseteitől, amelyet utoljára Oroszországgal szemben alkalmazott az európai közösség a Krím anektálása miatt –, mint az Unióból harmadik országokba irányuló liberalizált export.³² Korlátozásokat csak kivételesen rendelhet az Unió, leginkább akkor, ha létfontosságú árucikkek ellátásában – például kőolaj – válsághelyzet alakulna ki. Nem tartoznak ugyanakkor az Unió kiviteli szabályai alá a katonai célú eszközök: fegyverek, lőszer, robbanóanyagok. A fegyverexport érzékeny és a tagállami szuverenitást erősen érintő volta miatt a tagállamok maguk dönthetnek a fegyverek kiviteli engedélyezéséről, illetve általában ennek a szabályozásáról. Ezzel kapcsolatban a közös kül- és biztonságpolitika keretében született ugyan 1998-ban egy – jogilag kérdéses státuszú – Magatartási Kódex, illetve 2004-ben a Bizottság Zöld könyvet adott ki a fegyverpiac lehetőségeihez képesti liberalizálására.³³ Ezzel szemben a kettős használatú termékek, amelyek katonai és polgári célokra is használhatók (például fejlett számítástechnikai eszközök vagy lézeres berendezések) a közös kereskedelempolitika hatálya alá tartoznak,³⁴ és ezek főszabály szerint exportengedélyhez kötöttek. Végül, amennyiben az EUMSZ³⁵ 36. cikke értelmében a tagállamok közötti kereskedelemben megengedettek a kiviteli korlátok, annyiban ezeket a korlátokat harmadik államok irányában is fenntarthatják a tagállamok. Ez mindenekelőtt a kulturális javak harmadik országokba való exportjára igaz.³⁶

Áttérve a védelmi funkciók fejlesztésének gazdasági előnyeiről a védelmi képességek fejlesztésének gazdaságra gyakorolt hatásaira, elmondható, hogy az Unió tekintetében különösen fontos helyet foglalnak el a transzatlanti kapcsolatok, amely pont a védelmi képességekben való lemaradás okán sem mentes a feszültségektől,³⁷ mégis a világ legszorosabb szövetségének tekinthető emellett, hogy Oroszország pedig jelenleg az Unió harmadik legfontosabb gazdasági partnere. Az Unió és Kína között 1994-ben alakult ki szélesebb politikai párbeszéd, a stratégiai partnerség jegyében pedig 2010-ben döntés született a bilaterális kapcsolat teljes felújításáról, különös tekintettel annak biztonságpolitikai, klímapolitikai és gazdaságpolitikai dimenzióira.³⁸ Az Unió az Egyesült Államok és Kína mellett egyike a nemzetközi kereskedelem három legjelentősebb szereplőjének, és bár a világ népességének mindössze 6,9%-a él csupán az Európai Unióban, a más országokba irányuló uniós export és az Unióba érkező import

³⁰ Daniel Fiott: *What Does It Mean to be A European Defense Company Today?* Paris, Ifri, 2019. november 25. 2–3.

³¹ Alexandra Brzozowski: *Europe's Fighter Jets of the Future on Collision Course?* *Euractive*, 2019. október 28.

³² A Tanács vonatkozó 2603/69/EK rendeletének 1. cikke ugyanis a kivitel szabadságának elvét mondja ki, amely alól csak kis számú kivétel van.

³³ Thomas Oppermann: *Europarecht*. München, Beck, 2009. 670–675.

³⁴ Az Európa Tanács 1334/2000/EK rendelete.

³⁵ A 2007-ben aláírt lisszaboni szerződés két részből áll: 1. a maastrichti szerződés módosítása, az Európai Unióról szóló szerződés (EUSZ) és 2. az Európai Közösségeket létrehozó szerződés módosítása, az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ).

³⁶ Kende Tamás: *Bevezetés az Európai Unió politikáiba*. Budapest, Wolters Kluwer, 2015. 515.

³⁷ Thomas Hammes: *The Sling and The Stone. On War in the 21st Century*. Minneapolis, Zenith Press, 2006. 17.

³⁸ Európai Parlament Külügyi Bizottsága: *Jelentés az EU és Kína közötti kapcsolatok helyzetéről*. 2017/2274.INI.

a világkereskedelem mintegy 15,6%-át teszi ki. Ez például az áruexport tekintetében a 2014-es adatok alapján azt jelenti, hogy az uniós tagországok együttesen a világ teljes áruexportjának 15,6%-át bonyolítják, amit ebben az évben, az Unió fennállása óta először, túlszárnyalt Kína (amelynek részesedése a 2014. évi 16,1%-ról, 2016-ra 17%-ra nőtt), miközben az Egyesült Államok részesedése (11,8%) elmaradt az uniós országokétól. Az importrészesedés terén az Egyesült Államok 17,6%-kal az uniós országok (14,8%) és Kína (12,4%) előtt állt. Jelenleg a világ valutarendszerében továbbra is az USA dollár a tartalékolás első számú eszköze, bár szerepe enyhén és fokozatosan csökken. Különböző becslések léteznek arról, miként oszlanak meg a világ devizataralékai, de az bizonyos, hogy mára két prominens tartalékvaluta „maradt” a világon: az USA dollár és az euró. 2013 végén, 2014 kezdetén előbbi a világ valutatartalékainak 60,9–64%-át adta, míg az euró részesedése 24,5–26,5%-ot tett ki. Angol fontban van a világ valutatartalékainak mintegy 4%-a, s ugyanekkorá részt képez a tartalékok között a japán jen.³⁹ Az euróövezet, az Európai Monetáris Unió a történelem egyik legnagyobb gazdasági kísérlete. Korábban sohasem fordult elő, hogy országok ilyen hatalmas csoportja egy nemzetek feletti testület, az Európai Központi Bank kezébe tegye le gazdasági sorsát. Sohasem bízták még rá egyetlen központi bankra egy ilyen nagy országcsoporthoz makrogazdasági irányítását, ahol 325 millió ember él, és 16 billió dollár értékű terméket és szolgáltatást állítanak elő. Míg az optimisták a nagyobb piac és az alacsonyabb tranzakciós költségek mikrogazdasági előnyeit hangsúlyozzák, a pesszimisták attól tartanak, hogy a monetáris unió stagnálással és munkanélküliséggel fenyeget az árak és bérek rugalmatlansága, valamint a munkaerő országok közötti csekély mobilitása folytán. Az új monetáris rendszer első nagy próbája a 2007–2009-es pénzügyi válság volt.

3. A katonai célok kiszolgálására átállni képes és meglehetősen költséges új program ambícióit a politikai ellentétek nem érik el

Az Európai Unió gazdasági vezető szerepének és az európai értékeknek a védelme elsősorban az Unió legfőbb katonai szövetségesének, a brit atlantizmus hatására a NATO-nak, valamint a francia kontinentalizmust megtestesítő,⁴⁰ az Unió tagállamainak szuverén irányítása alatt álló nemzeti hadseregek kezében van. A brexit átrendező hatására kialakulhat egy karakteres amerikai–brit szövetséges tengely, amely Európa semleges pozíciójának megerősödését eredményezheti az amerikai–oroszlal szembeni állásban, ezzel párhuzamosan pedig szélesebbre tárná az Euráziával való gazdasági együttműködést, ahogy az sem kizárt, hogy semlegessége okán „hid” szereplőként katonai együttműködést alakíthatna ki Oroszországgal és az amerikai–brit táborral egyaránt. Hosszabb távon ez vezethetne Európa globális pozíciójának megerősödéséhez, illetve ahhoz, hogy a kontinentalizmus révén Európa önálló nagyhatalmi centrumként

³⁹ Gál Zoltán: *Pénzügyi piacok a globális térben*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2010. 142.

⁴⁰ Kardos Gábor: Európa választás előtt: atlantizmus vagy kontinentalizmus. *Mandiner*, (2015), 12. 32–41.

tudjon fellépni, amire ma még képtelennek tűnik. Talán ez a koncepció állhat a mögött a döntés mögött is, hogy a 2021–2027-es költségvetésben egyelőre az ambiciózus védelemfinanszírozás gondolatától az új elnökség visszalépni látszik, bár még a költségvetésről szóló megállapodás a Covid-19 hatására is távolabb került, mint ahogy a most soros horvát elnökség időszaka lezárulna. Az Unió belül a közös biztonság- és védelempolitika területén jelenleg állandó strukturált együttműködésneként a PESCO⁴¹ működik, amely a rugalmas együttműködés új eszköze. A döntéshozatal minősített többséggel történik, az Európai Bizottságnak nincs kezdeményező szerepe, az Európai Parlament pedig csak tájékoztatást kap, valójában nem vesz részt a folyamatban.⁴² A fentiek figyelembevételével arra a következtetésre jutottam, hogy az Unió új elnöksége egyelőre a kivárás politikáját folytatja a közvetlen védelmi képességfejlesztésre fordítható 2021–2027-es költségvetési időszak forrásainak allokálása kapcsán, ezért figyelemre méltónak találtam annak megvizsgálását is, hogy az Európai Védelmi Ügynökség (European Defence Agency) legköltségesebb képességét, a Copernicus-programot kiszolgáló Galileo-programok tekintetében is érzékelhető-e ez a mérsékelt politika, vagy azt csendben tovább fejleszti az elnökség.

Az EU ahhoz, hogy fenntartsa versenyképességét, a tagállamok által befizetett források legnagyobb részét olyan programok megvalósítására fordítja – azon túl, hogy finanszírozza saját apparátusát, valamint harmadik országoknak nyújt rendkívüli támogatást, elősegítve ezzel is a gazdasági térség stabilitását –, amelyek az EU szakpolitikáinak előmozdítására irányulnak. Megjelenés előtt álló cikkemben⁴³ az európai haderő és azt kiszolgáló védelmi ipar támogatására képes, egyelőre polgári felhasználási célokra biztosított, de átállásra alkalmas 2021–2027-es forrásból finanszírozott programot mutattam be. A technológiai, információs hadviselés megnövekedett szerepe a digitális térben nem csupán piaci verseny terepe, hanem az információs hadviselés a nagyhatalmi törekvések kiemelt szférája is lett, és nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy megjelent egy új „digitális tekintélyuralmi rendszer” modellje, amelynek középpontjában Kína áll. A Galileo többek között egy ilyen modellbe illeszkedő, uniós polgári felhasználású program, amely a GEOINT⁴⁴ információgyűjtési módszerek közé tartozik. Az űrprogramként⁴⁵ ismert alfejezeti sorra az előző elnökség idején 14 197 millió eurót, az új elnökség idején pedig 12 702 millió eurót allokáltak a 2021–2027-es évekre szóló hosszú távú uniós költségvetés tervezésekor, 2018-as áron. A forráscsökkenés nagyságrendjét tekintve meg sem közelíti a védelemre fordítandó forráselvonás tervezett mértékét, így jelzésértékűnek mondanám és azt az álláspontot képviselem, hogy az önállóságot elsősegítő védelmi képességek fejlesztésére való kontinentalista törekvést nem adták fel teljes mértékben. A Galileo az Európai Unió globális műholdas navigációs rendszere (GNSS),⁴⁶ amelyet „európai GPS-nek” is neveznek (az USA

⁴¹ A lisszaboni szerződés a közös biztonság- és védelempolitika területén, a megerősített együttműködés formájaként létrehozta a rugalmas együttműködés új eszközét: az állandó strukturált együttműködést, angolul *Permanent Structured Cooperation*

⁴² Molnár Anna: *Az Európai Unió külkapcsolati rendszere és eszközei*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018. 210.

⁴³ Nyerges Tímea: Az Európai Unió nemzetbiztonsági hírszerző képessége. *Hadtudományi Szemle*, 15. (2022), 4. Megjelenés előtt.

⁴⁴ *Geospatial Intelligence*, értsd: geoinformációs felderítés.

⁴⁵ Heading 1 Single Market. Innovation and Digital. 4. Space alfejezet. European Space Programme alfejezeti sor.

⁴⁶ *Global Navigation Satellite System*.

rendszere a GPS).⁴⁷ A Prágában található Európai GNSS Ügynökség által üzemeltetett és így polgári ellenőrzés alatt álló program – amelyet a Horizon Europe program keretében finanszíroznak a 2021–2027-es ciklusban – adatai széles körű alkalmazásokra felhasználhatók, mert ugyan a rendszer autonóm, de átjárható a meglévő műholdas navigációs rendszerekkel. A Galileo jelenleg 26 műholdból áll, ezt szeretnék tovább bővíteni tartalék műholdakkal (összesen 24 műhold + 6 tartalék). Az EU-nak azért van szüksége erre az egyedül egyik tagállam által sem finanszírozható fejlesztésre, mert a műholdas navigációs szolgáltatások világpiaca 2022-re várhatóan évi 250 milliárd eurót fog majd kitenni. Ma pedig már az EU gazdaságának mintegy 7%-a függ a globális navigációs műholdas jelek rendelkezésre állásától a közlekedéstől a logisztikán át a távközlésig, az energiagazdálkodást is ideértve.⁴⁸ A szegmens versenytársai pedig az orosz GLONASS a kínai BeiDou és az amerikai GPS a következő generáció fejlesztésével, de India, Irán és tucatnyi magáncég világszerte a SpaceX rakéták segítségével. Az EU. kiszélesítve megfigyelési képességét, a Copernicust (korábban GMES) a Föld megfigyelésének európai rendszerét is üzemelteti immáron 20 éve. A földmegfigyelő infrastruktúra hét műholdtól és *in situ* érzékelőktől (földi állomások, levegőben lévő érzékelők, tengeri szenzorok) érkező napi 12 TB,⁴⁹ nagy felbontású adat ingyenes hozzáférést biztosítja hat tematikus területtel kapcsolatban: szárazföld, tenger, légkör, éghajlatváltozás, vészhelyzetek kezelése és biztonság. Az adatokat az innovatív vállalkozások is használják műholdas technológiával működő termékek és szolgáltatások kifejlesztésére. A DIAS⁵⁰ pedig egy új adat- és információ-hozzáférési szolgáltatás lesz, amely öt felhőalapú rendszerarchitektúrában tárolja a napi friss és a régebbi adatokat egyaránt, illetve biztosítja a tömeges adatkezelés lehetőségét a felhasználóknak anélkül, hogy a letöltés, feldolgozás és a tárolás terheit ehhez viselniük kellene. A fejlesztések kedvezményezettjei a hatóságok, az ipar és a tudományos élet vívmányai iránt érdeklődő végfelhasználók, akik környezetvédelmi és biztonsági kérdésekkel kapcsolatos szolgáltatások fejlesztésére is felhasználhatják szabadon az „Ürügynökség” adatait, ezzel is fokozva az európai űrkutatási versenyképességet. Érdekes továbbá, hogy az Egyesült Államok és Luxemburg az első két ország, ahol elfogadtak és bevezettek egy, az űr bányászatával kapcsolatos törvényt is.

Korábban már utaltam arra, hogy az Amerikai Egyesült Államok kilépett több fegyverkezési paktumból (INF, Nyitott Égbolt) a nemzetközi jog megsértésére való hivatkozással Oroszország részéről. Az előzőekben ezt a kérdést azzal zártam le, hogy a fegyverkorlátozások betartására mára már más eszközök is rendelkezésére állnak az Amerikai Egyesült Államoknak, így ezeknek a megállapodásoknak visszatartó ereje mára kiüresedett – ahogy talán a nemzetközi jogé is –, így a felbontásuk is inkább csak jelzésértékű, de ez aligha fog a nemzetközi közösség előnyére válni.⁵¹ Az USA, Kína és Oroszország között kibontakozó fegyverkezési versenyben az Unió egyelőre – a 2021–2027-es költségvetési ciklus forrásátcsoportosítási adatai arra engednek

⁴⁷ *Global Positioning System.*

⁴⁸ Európai Bizottság, Galileo program hivatalos honlapja: https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-space-policy/galileo_en

⁴⁹ Értsd: terabyte.

⁵⁰ *Data and Information Access Services.*

⁵¹ Nicole Gaoquette – Kylie Atwood: Us Expected to Announce Us Suspension of Landmark Inf Arms Control Treaty. *CNN*, 2019. 2.

következtetni – semleges kíván maradni, amihez végső soron a brexit is kedvező feltételeket teremtett. A gazdasági nagyhatalmi státuszát pedig úgy is képesnek véli biztosítani, hogy olyan polgári képességekkel (például úrprogramok) rendelkezik, amelyeket az európai közös haderő életre hívásakor a térségben független hatalomként irányít majd, és amelyek révén felbecsülhetetlen előnyre tesz szert már most is a nagyhatalmak között, hiszen folyamatosan fejlesztett polgári felhasználású rendszerei szükség esetén kompatibilisek és átjárhatók hadászati platformok számára is. A haderőfejlesztésben manapság a fő hívószavak a mesterséges intelligencia, a hiperszonikus meghajtás, a robotika és a fegyverkezési versenyre tekintettel az új típusú atomfegyverek, amely utóbbiak esetében az új stratégiai fegyverzetcsökkentő egyezmény (New START) is lejár 2021-ben, és ha nem hosszabbítják meg, akkor a világon 1972 óta először nem lesz semmilyen életben lévő korlátozás⁵² az atomhatalmak rakétafegyverkezésére nézve. Talán nem elhamarkodott kijelenteni, hogy Európára nézve a nemzetközi egyensúly felbomlása és a nemzetközi szerződések kötőerejének kiüresedése miatt már egyáltalán nem a terrorizmus jelenti a legnagyobb biztonsági kihívást, ezért az európai közös haderő⁵³ kiépítése már csak a politikai elköteleződéstől függ, habár az Egyesült Királyság kiválásával az Unió igen jelentős katonai képesség- és kapacitáscsökkenést szenvedett el. Az Unióban egyetlen atomhatalom maradt, ami a francia–német dominancia (kontinentális) meghatározó jellegét erősíti a brit–amerikaival (atlanti) szemben,⁵⁴ azaz az európai hatalom stratégiai kultúrájához teszi köthetővé a közös európai haderő alapjainak letételét ambíciószint, külpolitikai orientáció, fegyveres erő használata, biztonságpolitikai döntéshozatal tekintetében, ami a közép-európai országok érdekeit különösen érzékenyen érintő lehet,⁵⁵ és amely hosszú távon a NATO kohéziójának a gyengítésével fenyegetne. Éppen ezért az európai közös haderő és védelmi ipar fejlesztésére fordítandó 2021–2027-es költségvetési ciklus forrásátcsoportosítási adatai alapján azt a következtetést lehet levonni, hogy az új elnökség a NATO-t kiegészítő, támogató jellegére helyezi a hangsúlyt, a párhuzamos képességfejlesztés és a duplikációk elkerülése mellett. Franciaország mindenestre atomhatalomként továbbra is azon az állásponton van, hogy a holnap Európájának infrastruktúrái (például kikötők és repterek) nem épülhetnek amerikai szabványok szerint a kínai befektetők ellenőrzése alatt, ahogy a digitális hálózatok fejlesztését sem szabad alárendelni az orosz támadások elleni védekezések elhárítása miatti nyomásnak. És arra biztat, hogy Európa vállalja magáért a felelősséget, ezért a 2021–2027-es EU GNI főösszeget 1,07%-ra növelje (nettó befizetői kedvezmények visszatérítési rendszere nélkül) az Európai Bizottság a következő horvát soros elnökségi javaslatban. A franciák szerint ugyanis fontos rámutatni az USA európai védelmi kezdeményezéseket illető ellentmondásos magatartására, amely egyrészt Európa jelentős katonai megerősödését és a GDP 2%-os ráfordítását tartja kívánatosnak,

⁵² Talán már csak az atomsorompó-egyezmény betartásáért létrehozott nemzetközi szervezet (International Campaign to Abolish Nuclear Weapons, ICAN) lehet még visszatartó erő, amennyiben például az Unióban maradt egyetlen atomhatalom, a francia atomhatalmi szuverenitás uniós tagországokkal való bármiféle megosztásával sértené az egyezményt.

⁵³ A tagállamok ehhez kapcsolódó elgondolását uniós szinten felmérték, így a magyart is. Lásd Remek et al. (szerk.): *Strategic Autonomy and the Defence of Europe. On the Road to a European Army?* Bonn, Dietz, 2017. 219–239.

⁵⁴ Forgács Balázs: *Napjaink hadikultúrái. A hadviselés elmélete és fejlődési tendenciái a modern korban*. PhD-értekezés. ZMNE Kossuth Lajos Hadtudományi Kar Hadtudományi Doktori Iskola, 2009. 49–53.

⁵⁵ Varga Gábor: *Az európai biztonság- és védelempolitikai kezdeményezések 1*. Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2019. 7.

másrészről pedig az európai képességfejlesztési kezdeményezésekben az európai védelmi ipar túlzott megerősödését és ezzel az amerikai fegyverrendszerek piacának szűkítő hatását értékeli nemkívánatosnak. Európa tehát látja, hogy az is az európai–amerikai viszony gyengüléséhez vezet, ha az Unió NATO-tagállamai nem lesznek képesek jelentősebb katonai műveleti önállóságra szert tenni uniós forráshiányok okán, ahogy az is, ha gazdasági nagyhatalomként az Unió a saját hadiiparát élesztené újra; ezért kijelenthető, hogy az önállóbb európai védelempolitika elkerülhetetlenül a transzatlanti kapcsolatok gyengülésének irányába hat. Ennek kinyilatkoztatását egyelőre az Európai Bizottság elnöksége még nem kész a költségvetésben is nyilvánvalóvá tenni, ami a globális geopolitikai fenyegetések átrendeződése miatt hosszú távon elkerülhetetlennek látszik, ahogy ennek hozadékeként az is, hogy az Európai Unióról szóló szerződés – a tagállami szuverenitás legfontosabb pillérei közé tartozó, az önálló védelempolitikát érintő része – is módosítást fog igényelni. Ez utóbbi ugyanis azzal járna, hogy a nemzeti szuverenitás bizonyos fokú korlátozást szenvedne el a közös vezénylésű, veszélyhelyzet esetén automatikusan bevethető európai haderő felállítása érdekében – különösen az európai haderő alá rendelt csapatok feletti nemzeti irányítási-vezetési jogkörökről való lemondásban jelenne ez meg markánsan a tagállamok részéről. A jelenlegi meghatározó európai biztonsági és védelmi struktúrák és együttműködési programok – a közös képességfejlesztésekre fókuszáló állandó strukturált együttműködés (PESCO), a védelmi tervezés összehangolását célzó éves védelmi felülvizsgálat (CARD), a védelmi beszerzésekre EU-forrásokat rendelkezésre bocsátó Európai Védelmi Alap (EDF), az EU „mini” katonai parancsnokságaként szolgáló EU Katonai Tervezési és Végrehajtási Szolgálat, az elvileg válságkezelésre alkalmazandó EU Harccsoportok – mind afelé mutatnak, hogy az integráció előkészületei megkezdődtek, és az ezek működtetéséhez szükséges pénzügyi-technikai feltételeket is biztosították már, ha még az erőteljes centralizáció politikailag távolabbi cél is. Arra viszont minden uniós NATO-tagállamnak alapkövetelményként kell tekintenie, hogy a védelmi költségvetések emelésére és a képességfejlesztési programok teljesítésére áldozniuk kell, amihez az uniós közös politika egységes fejlesztési keretet és elérhető forrást is biztosít. Tekintettel arra, hogy az európai önálló katonai képességek kialakítása és fejlesztése kulcsfontosságú egy olyan fegyverkezési verseny küszöbén, ahol az USA Kínával és Oroszországgal verseng, Magyarországnak pedig minden uniós forrásra szüksége van ahhoz, hogy a térségtől is elmaradó katonai képességhiányát a koncentrált Zrínyi 2026 program keretébe illeszkedően mérsékelni legyen képes. Bár Magyarországhoz hasonlóan az európai kormányok is jelentős összegekkel kívánják növelni védelmi kiadásaikat, ezek hosszú távú fenntarthatóságát nehezítik a strukturális kihívások egy európai közös haderő felállítása kapcsán, ugyanis míg a termékek összetettsége miatt egy-egy fejlesztés egyre többbe kerül, addig a rendelkezésre álló források hatékony elköltése miatt a politikusok kevesebb terméket és többcélú (úgynevezett svájcbicskaszzerű) megoldásokat keresnek, ezek pedig nem segítik elő az európai védelmi ipar fejlődését a specifikáció elmaradása okán, sem pedig azt a stratégiai önállóságot, amelyet az Unió célként tűzött ki maga elé. Ami pedig különösen nehezíti a helyzetet az az, hogy a hadiipari verseny a nemzetközi piacokon még csak most kezd éleződni. Kína belépése épphogy csak elkezdődött, az USA biztosítani kívánja eleve erős pozícióját, az Unió pedig még nem döntötte el, hogy a beszerzési

láncok közül melyikre támaszkodik, vagy épp sajátot alakítana ki. A probléma pedig, ahogy már fentebb is utaltam rá, politikai és közel sem gazdasági; elérkezett az idő, hogy 2027-ig tervezzenek az európai kormányok, eldöntve ezzel azt, hogy az az Unió, ahol gyermekeiket szeretnék felnevelni, pontosan milyen védelmi szereplővé váljon az európai kultúra és európai értékek védelme érdekében. Enélkül ugyanis elképzelhetetlen, hogy az Unió védelmi ipara hatékonyan működhessen, és így elkerülhetetlen annak kudarca. Az Unióban egyetlen atomhatalom van, amely kész kiállni a nemzetközi jog védelme mellett, és el nem hanyagolható módon atomszuverenitását Európa biztonságának védelmébe kész állítani, de pusztá létükkel is azok európai dimenzióját kívánja szimbolizálni. Persze ne felejtjük el azt sem, hogy míg a franciák magasabb EU GNI szerinti főösszeget szeretnék a „négy fukarral szemben” (Hollandia, Dánia, Ausztria és Svédország) úgy elfogadtatni, hogy a visszatérítési rendszer kedvezményeiről azok egyben le is mondanának. Addig egyelőre nem egyértelmű, hogy a francia fél, amely a visszatérítésből eleve nem részesült, de nettó befizetőként az agrárkasszás csatornán keresztül jelentős forrásokat kapott eddig vissza, végül képes lesz-e például a kutatás-fejlesztési program (Horizont), a külső határvédelem, a migráció és a klímavédelem javára lemondani a 2021–2027-es évekre szóló hosszú távú uniós költségvetés tárgyaláskor, és a közösség érdekeit sajátjai elé helyezni.

Izgalmas időszak előtt állunk, amely Európa biztonságos jövőjét és gazdasági versenyképességét fogja meghatározni az elkövetkező hét évre abból a hátrányból indulva, hogy 2010 óta az erő kifejezés fegyverkezési versenyében jelentős, de nem behozhatatlan mértékű lemaradásban van amellest, hogy évi több milliárd euró megy kárba a védelmi beszerzésekre fordított összegből a beszerzési folyamatok korlátai és a felesleges többletkapacitások miatt, amelyek már a szerződések egyre sürgetőbb felülvizsgálatát igényelnék.

4. Összefoglalás

A 2019. december 5-én az Ursula Von der Leyen elnök által immáron vezetett Európai Bizottság első hónapjában született finn soros elnökségi javaslat egyelőre mérsékeltebb védelempolitikát képviselt, ami a számok nyelvére lefordítva azt jelentette, hogy a Juncker-féle politikához képest mintegy 40%-os mértékben csökkentették a H5 fejezet forrásait. A Heading 5 „Security and Defence” sorra addig allokált 2021–2027-es költségvetési forrás, így 24,323 milliárd euró helyett 2019 óta 14,691 milliárd euróról folynak tovább a költségvetési tárgyalások, 1,07%-os EU GNI összeg mellett, 2018-as áron. Erről cikkemben összefoglalóan szintén a számok nyelvére lefordítva azt az álláspontot képviseltem, hogy a brexit legalább 60 milliárd euró befizetés-csökkenést okozhatott, továbbá a 2050-ig megvalósítandó klímacélok is befolyással lehettek a politikailag is kritikus döntésre, amely új fegyverkezési versenyt nyithatna meg az európai hadiipar fejlesztésével. Az USA ugyanis kilépett az INF-szerződésből, így 2018 folyamán az évtizedek óta a fegyverek ellenőrzése sarokkövének számító paktum megszűnt, emiatt attól lehet tartani, hogy a történelmi megállapodás összeomlása új fegyverkezési versenyhez vezethet az Egyesült Államok, Oroszország

és Kína között, amelyben az EU a védelmi kiadások közel lefelezésével egyértelműen nem kíván részt venni.

Európa tehát látja, hogy az is az európai–amerikai viszony gyengüléséhez vezet, ha az Unió NATO-tagállamai nem lesznek képesek jelentősebb katonai műveleti önállóságra szert tenni uniós forráshiányok okán, ahogy az is, ha gazdasági nagyhatalomként az Unió a saját hadiiparát élesztené újra; ezért kijelenthető, hogy az önállóbb európai védelempolitika elkerülhetetlenül a transzatlanti kapcsolatok gyengülésének irányába hat. Ennek kinyilatkoztatását egyelőre az Európai Bizottság elnöksége még nem kész a költségvetésben is nyilvánvalóvá tenni, ami a globális geopolitikai fenyegetések átrendeződése miatt hosszú távon amúgy elkerülhetetlennek látszik, ahogy ennek hozadékaként az is, hogy az Európai Unióról szóló szerződés – a tagállami szuverenitás legfontosabb pillére közé tartozó az önálló védelempolitikát érintő része – is módosítást fog igényelni.

Cikkemben az európai haderő és azt kiszolgáló védelmi ipar támogatására képes, egyelőre polgári felhasználási célokra biztosított, de átállásra alkalmas 2021–2027-es forrásból finanszírozott programot mutattam be. A technológiai, információs hadviselés megnövekedett szerepe a digitális térben nem csupán piaci verseny terepe, hanem az információs hadviselés a nagyhatalmi törekvések kiemelt szférája is lett, és nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy megjelent egy új „digitális tekintélyuralmi rendszer” modellje, amelynek középpontjában Kína áll. A Galileo többek között egy ilyen modellbe illeszkedő, uniós polgári felhasználású program.

Talán nem elhamarkodott kijelenteni azt sem, hogy Európára nézve a nemzetközi egyensúly felbomlása és a nemzetközi szerződések kötőerejének kiüresedése miatt már egyáltalán nem a terrorizmus jelenti a legnagyobb biztonsági kihívást, ezért az európai közös haderő kiépítése már csak a politikai elköteleződéstől függ, habár az Egyesült Királyság kiválásával az Unió igen jelentős katonai képesség- és kapacitáscsökkenést szenvedett el. Arra pedig minden uniós NATO-tagállamnak alapkövetelményként kell tekintenie, hogy a védelmi költségvetések emelésére és a képességfejlesztési programok teljesítésére áldozniuk kell, amihez az uniós közös politika egységes fejlesztési keretet és elérhető forrást is biztosít. Az európai önálló katonai képességek kialakítása és fejlesztése kulcsfontosságú egy olyan fegyverkezési verseny küszöbén, ahol az USA Kínával és Oroszországgal verseng, Magyarországnak pedig minden uniós forrásra szüksége van ahhoz, hogy a térségtől is elmaradó katonai képességihiányát a koncentrált Zrínyi 2026 program keretében illeszkedően mérsékelni legyen képes.

Felhasznált irodalom

- Barker, Alex: *The €60 Billion Brexit Bill: How to Disentangle Britain from the EU Budget*. Centre for European Reform, 2017. február 6. Online: www.cer.org.uk/publications/archive/policy-brief/2017/%E2%82%AC60-billion-brexit-bill-how-disentangle-britain-eu-budget
- Baume, Maïa de la – David M. Herszenhorn: *Merkel Joins Macron in Calling for EU Army to Complement NATO*. *Politico*, 2018. november 13. Online: www.politico.eu/article/angela-merkel-emmanuel-macron-eu-army-to-complement-nato/

- Brzozowski, Alexandra: Europe's Fighter Jets of the Future on Collision Course? *Euractive*, 2019. október 28. Online: www.euractiv.com/section/aerospace/news/europes-fighter-jets-of-the-future-on-collision-course
- Csuhaj V. Imre: A hadiipar mint gazdasági katalizátor? *Világgazdaság*, 2019. október 30. Online: www.vg.hu/velemeney/2019/10/a-hadiipar-mint-gazdasagi-katalizator-2
- Dee, Megan: *The European Union in a Multipolar World. World Trade, Global Governance and the Case of the WTO*. New York, Palgrave MacMillan, 2015. Online: <https://doi.org/10.1057/9781137434203>
- Etl Alex: The Military Balance 2013. *Nemzet és Biztonság*, 6. (2013), 1–2. 152–167.
- Európai Parlament Külügyi Bizottsága: Jelentés az EU és Kína közötti kapcsolatok helyzetéről, 2017/2274.INI. Online: www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2018-0252_HU.html
- Európai Tanács – Az Európai Unió Tanácsa: *Jelentés az európai biztonsági stratégia végrehajtásáról. A biztonság megteremtése a változó világban*. Brüsszel, (2008. december 11.). S407/08.
- European Commission: *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Launching the European Defence Fund* COM(2017) 295 végleges (2017. június 7.).
- European Council – Council of the European Union: *Informal Meeting of Foreign Affairs Ministers (Gymnich)* (2016. február 5–6.).
- European Council – Council of the European Union: *Multiannual Financial Framework (MFF) 2021–2027. Negotiating Box with figures* (2019). Online: www.consilium.europa.eu/media/41630/st14518-re01-en19.pdf
- European Parliament: *Annex to the Proposal for a Council Regulation Laying Down the Multiannual Financial Framework for the Years 2021–2027*. (2018). Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52018PC0322>
- Fiott, Daniel: *What Does It Mean to be A European Defense Company Today?* Paris, Ifri, 2019. november 25. Online: www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/fiott_european_defense_company_2019.pdf
- Forgács Balázs: *Napjaink hadikultúrái. A hadviselés elmélete és fejlődési tendenciái a modern korban*. PhD-értekezés. ZMNE Kossuth Lajos Hadtudományi Kar Hadtudományi Doktori Iskola, 2009.
- Gál Zoltán: *Pénzügyi piacok a globális térben*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2010. 142.
- Haass, Richard N.: The Age of Nonpolarity. What Will Follow U.S. Dominance? *Foreign Affairs*, (2008), 5. 12–25. Online: www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2008-05-03/age-nonpolarity
- Hammes, Thomas: *The Sling and The Stone. On War in the 21st Century*. Minneapolis, Zenith Press, 2006.
- Ikenberry, John G.: The Rise of China and the Future of the West. Can Liberal System Survive? *Foreign Affairs*, (2008), 1. 26–38. Online: www.foreignaffairs.com/articles/asia/2008-01-01/rise-china-and-future-west
- International Institute for Strategic Studies: *The Military Balance 2017*. Washington, 2017.
- Jabko, Nicolas – Craig Parson: *The State of the European Union*. New York, Oxford University, 2005. 173. Online: <https://doi.org/10.1093/0199283958.001.0001>

- Kardos Gábor: Európa válaszut előtt: atlantizmus vagy kontinentalizmus. *Mandiner*, (2015), 12. 32–41.
- Kende Tamás: *Bevezetés az Európai Unió politikáiba*. Budapest, Wolters Kluwer, 2015. Online: <https://doi.org/10.55413/9789632956152>
- Krajnc Zoltán – Csengeri János (szerk.): *A hadtudomány és a hadviselés komplexitása a XXI. században*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2015.
- Molnár Anna: *Az Európai Unió külkapcsolati rendszere és eszközei*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018.
- Nicole, Gaouette – Kylie, Atwood: Us Expected to Announce Us Suspension of Landmark Inf Arms Control Treaty. *CNN*, 2019. 2. Online: <https://edition.cnn.com/2019/01/31/politics/us-mike-pompeo-inf-withdrawal/index.html>
- Navracsics Tibor: Intézményi jövőképek a Brexit utáni időszakban. *Európai Tükör*, 20. (2017), 1. 9–24. Online: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/eumirror/article/view/1493/813>
- Nyerges Tímea: Az Európai Unió nemzetbiztonsági hírszerző képessége. *Hadtudományi Szemle*, 15. (2022), 4. Megjelenés előtt.
- Oppermann, Thomas: *Europarecht*. München, Beck, 2009.
- Remek Éva – Hans Peter Bartels – Kellner Mária Anna – Uwe Optenhögel: *Strategic Autonomy and the Defence of Europe. On the Road to a European Army?* Bonn, Dietz, 2017.
- Resperger István – Kiss Almos Péter – Somkuti Bálint: *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban: kis háborúk nagy hatással*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2013.
- Samuelson, Paul A. – William D. Nordhaus: *Közgazdaságtan*. London, McGraw Hill Higher, 2010. 264.
- Szenes Zoltán: A védelemgazdaság helyzete Magyarországon. *Katonai Logisztika*, (2015), 2. 5–52. Online: http://epa.oszk.hu/02700/02735/00080/pdf/epa02735_katonai_logisztika_2015_2_005-052.pdf
- Telò, Mario: *Globalisation, Multilateralism, Europe. Towards a Better Global Governance?* Surrey, Ashgate, 2013. Online: <https://doi.org/10.4324/9781315585062>
- Varga Gábor: *Az európai biztonság- és védelempolitikai kezdeményezések 1. Külügyi és Külgazdasági Intézet*, 2019.
- Wouters, Jan – Tanguy de Wilde – Pierre Defraigne – Jean-Christophe Defraigne: *China, the European Union and the Restructuring of Global Governance*. Cheltenham, Edward Elgar, 2012. Online: <https://doi.org/10.4337/9781781004272>